

Постаті

LXXX

20 лютого виповнилося 80 років Миколі Мушинці – словацькому фольклористові, мистецтвознавцю, літературознавцю, бібліографові русинського (українського) походження. Народився в селі Курів, Бардіївського округу (Східна Словаччина, Пряшівщина). Вищу освіту здобув у Карловому університеті в Празі, де під керівництвом І. Панькевича та Є. Врацовой почав вивчати фольклор південних лемків. Кандидат філологічних наук (із 1967 р.), доктор філологічних наук (із 1992 р.). Дослідник лемківського фольклору в південнослов'янських країнах, Румунії, Польщі, Україні, Західній Чехії та Моравії, українсько-словацьких літературних зв'язків. Член Міжнародної комісії з дослідження національної культури Карпат та Балкан, дійсний член Наукового товариства імені Шевченка (з 1989 р.), Президент НТШ у Словаччині, голова Асоціації українців у Словаччині (від 1990 р.), іноземний член Національної академії наук України (від 1997 р.). Автор близько 200 наукових розвідок, зокрема книжок: “Фольклор Пряшівщини в працях українських та російських вчених і сучасний стан його дослідження” (1968), “Спільні і відмінні риси у фольклорі русинів Пряшівщини та Войводини” (1971), “Володимир Гнатюк – дослідник фольклору Закарпаття” (1975), “Фольклор русинів Войводини” (1976, 1988), “Володимир Гнатюк: Життя та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства” (1987, 2013), “Володимир Січинський і русини-українці Східної Словаччини” (1995) та інших. Лауреат премій ім. П. Чубинського, І. Франка, Д. Нитченка, В. Гренджі-Донського, румунської премії “Корона Карпатика”.

Микола Жулинський

УКРАЇНСЬКИЙ ПАСТИР КУЛЬТУРИ Й НАУКИ

Прийшов пастух, спечалений навів,
Писати правду про безсмертні душі.
Дмитро Павличко. Пастух.

Я для того й народився і для того прийшов у світ,
щоб засвідчити істину.
Євангеліє від Івана, 19: 37.

Читав я мозаїчний цикл-поему “Фрагменти з епосу” Йосифа Збіглея, земляка Миколи Мушинки, й уявляв зображену ним нечутну, спокійну й горду ходу “зі сторіччя у сторіччя” русинів.

Хто вони,
Русини?
Люди гір і клинів-долин.

Люди потоків сріблястих,
зачаровані
блакиттю неба.

Ідуть предковичні русини-українці Карпатами “крізь простір і час, крізь метушню і суєту ідей”, а попереду з букварем та віршами два Олександрі – Духнович і Павлович, Адольф-корифей – славетний Добрянський. У передніх рядах, точніше, на чільному місці, вирізняється й колоритна постать недосяжного для повного увиразнення огрому його “трудів і днів” Миколи Мушинки. Ступає цей “загорнутий” у сріблясту сивину, завжди привітно усміхнений народний будитель поважно, радіючи, що за ним “спокійно, гордо, тихо” йдуть його русини.

Простоволосі.
І в капелюхах.
В гунях, чугах, кабанях –
в кожухах і кожуханках.

У дрелихових ногавицях
і в ногавицях з повсті,
босоніж і в парадних
чи поношених постолах.

І сам він, охоронець їхньої родової пам’яті, матеріальної й духовної культури русинів-українців, зовні нічим від них не відрізняється. На голові баранкова шапка, на плечах дідова чуга, на ногах постолі-бочкори та батькові сукенні штани-холошні, підперезані шкіряним опришківським поясом, а з-під камізьльки-брушляка “визирає” біла вишита сорочка.

Здається, ось він, овечий пастух Бача-заклинатель, підніме свій сукуватий пастуший костур-гірлигу й виплеканий ним, затаєним від партійних функціонерів і спецслужб Миколаєм Ковалівим, фольклорний гурт “Курівчанин” піднесе ген до смерекових вершин спів “Я русин бив, єсьм і буду”.

Скільки їх, русинів-українців, оживили-відродили свою національну пам’ять, базовану на народних піснях, обрядових святах, на переказах і легендах, завдяки сміливій ентузіастичній енергії вчителів місцевої української школи Марії та Івана Поповців, яких окрилив своєю самовідданою творчою участю у фольклорній групі “Курівчанин” пастух колгоспу рідного села Курова Миколай Ковалів-Мушинка.

Кілька поколінь русинів-українців пройшли цю своєрідну мистецьку школу національного виховання, у якій чи не чверть століття воскресав з особливою душевною насолодою традиційну народну культуру автор перших своїх

фольклористичних праць “Замовляння і календарна обрядовість села Курів” та “Сімейно-побутові обряди с. Курів”.

І коли цей колгоспний пастух, після того як зажене худобу до кошари, напоїть, нагодує її, особливо бугая й надійного сторожа-собаку, сам повечеряє й на коні з'явиться біля школи в рідному селі, яким веселим сміхом, пісенним сполохом і дотепним жартом заяскравіє гурт курівської інтелігенції! І далеко не всі односельчани знали, яка лиха доля загнала відомого фольклориста-професіонала з дипломами доктора філософії й кандидата філологічних наук на добрих п'ять років у гори опікуватися артільними ялівками й телятами. Змушений був недавній університетський професор після однорічного безробіття відгукнутися восени 1973 року на розпачливий заклик керівника сільськогосподарської артілі: “Чесні ґаздове! Приголостеся за пастирів! Яловину треба на пашу виганяти, а пастира ніт!”

Знайшовся пастир для 150-голового стада “завдяки” компартійному керівництву та органам таємної безпеки (ШТБ) Чехословаччини, які звільнили професора Пряшівського університету з роботи за те, що він, спілкуючись із “найтемнішими силами антирадянської української еміграції”, шкодить “дружньому Радянському Союзу” й підриває “основи соціалістичного суспільства”. Державна безпека Чехословаччини довела, що праці Миколи Мушинки, які з'являлися друком на Заході, “є на межі карної діяльності”, тому про наукову та педагогічну роботи вже не йшлося. Було заборонено не тільки друкуватися, а й обіймати будь-яку посаду, пов'язану зі спілкуванням із людьми. Залишилося найбільш авторитетному дослідникові фольклору українців Пряшівщини мати справу переважно з худобою – цілодобово, щодня, без вихідних. Що ж, і в цих украй несприятливих для наукової діяльності умовах цей колишній, за висловом помічного пастуха Яра, “директор над вшиткими директорами” вхитрявся писати наукові статті й публікувати їх. Під час випасання корів, навіть у пору зливних дощів і холодних вітрів, Микола Мушинка читав, засунувши книжку в поліетиленовий кульок. Обладнав у пастушій колибі робочу кімнату, у якій вихоплював для наукової праці годинку-другу із цілодобового сторожування. Там, у колибі та на полонині, приймав гостей – друзів-курівчан, учених, студентів-етнографів, журналістів, навіть відвідувачів з України, Канади, Польщі, США. І, звісно, пильно уважних до життя і діяльності дисидента працівників органів безпеки Чехословаччини.

Щоправда, органи радянського КДБ також не залишали без контролю особу аспіранта кафедри фольклору та етнографії Празького університету, який прибув на трирічне стажування до Києва (1964–1966 рр.) і був зарахований до аспірантури Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка. За ним в Україні здійснювали постійний контроль, чи не щоденний нагляд. Прізвище Мушинки буде внесене до “чорного списку” авторів, яких заборонено друкувати, цитувати, згадувати в публікаціях.

У творчій біографії Миколи Мушинки київський період посідає особливе місце, виразно ще не осмислене. Адже допитливий, чутливий до сприйняття нових літературних і культурно-мистецьких явищ аспірант доволі швидко вжився в духовну атмосферу громадсько-літературного руху “шістдесятників”. Приятелювання та спілкування з українськими дисидентами Іваном Світличним, Іваном Гончарем, Іваном Дзюбою, Лесем Танюком, В'ячеславом Чорноволом, Михайлом і Богданом Горинями, Борисом Антоненком-Давидовичем, Григорієм Кочуром та деякими іншими поетами, письменниками, художниками, істориками літератури, театральними діячами стимулювали процес національного самоусвідомлення та самоідентифікації, відкривали перед молодим ученим нові шляхи розвитку національної літератури й мистецтва, зародження й

розвій нових форм і стилів, багато в чому орієнтованих на естетичні традиції та новітні художні явища Заходу. Микола Мушинка не тільки все це спрагло сприймав і всотував у себе, але намагався, дивуючи, мабуть, і самого себе безоглядною сміливістю, перевозити-передавати самвидавну літературу до Чехословаччини та далі в Європу. Користуючись тим, що в аспіранта радянського вишу був службовий паспорт і тому його багаж не підлягав обов'язковій перевірці, через радянсько-чехословацький кордон переправляли матеріали українського “самвидаву”, поезії В. Симоненка, І. Драча, Д. Павличка, Л. Костенко, В. Голобородька, І. Калинця, статті І. Дзюби, І. Світличного, а в Україну – чеські й словацькі газети й журнали, різного роду література так званого реформаторського змісту. Звісно, Мушинка привозив до України найновіші випуски україномовної преси Чехословаччини – журнали й газети “Дукля”, “Нове життя”, “Дружно вперед”, “Веселка”, твори Б.-І. Антонича, О. Олеся, В. Гренджі-Донського...

Терпіння КДБ УРСР нарешті урвалося. Коли Микола Мушинка замірявся перевезти за кордон рукопис праці Івана Дзюби “Інтернаціоналізм чи русифікація?”, у Чопі його схопили радянські кадебісти, які діяли під личиною бригади митників, і після тривалих допитів-вимордовувань, настирних погрожувань-умовлянь співпрацювати передали його до рук уже чехословацьких органів безпеки. Ті також почали залякувати й заманювати в пастку співпраці з ними в ім'я викриття антирадянської діяльності українських націоналістів, але Микола Мушинка розчарував празьких офіцерів упертим небажанням виявляти ворогів соціалістичного ладу. Урешті-решт, крайком компартії в Кошицях змушений був карати свого члена дисциплінарно – по партійній лінії.

Суспільна атмосфера країни була наповнена озоном демократизації. На порозі Європи зримо поставала “Празька весна”, і партійні органи Чехословаччини не наважувалися вже на жорстокіші репресії проти інакодумців. Тому щодо непокороженого Миколи Мушинки обмежилися лише доганою й “суворим попередженням”, утішені визнанням ним своїх помилок і “щиросердечним зізнанням”. А молодому науковцеві вкрай необхідно було, користуючись демократичним піднесенням у країні, оприлюднити результати своєї діяльності захистом завершеної дисертації на тему “Володимир Гнатюк – дослідник фольклору Закарпаття та його зв'язки із чехами і словаками”. Ця історіографічна праця про видатного вченого-фольклориста була “вирощена” на віднайденнях Миколою Мушинкою в архівах Києва, Львова, Москви, у приватних архівах невідомих матеріалах із його творчої спадщини. Тож не дивно, що захист кандидатської дисертації в Карловому університеті в жовтні 1967 року виявився успішним.

У праці вченого значуще місце належить пошуку меморіальних матеріалів, матеріальних свідчень про особу, її оточення, добу. Досліджуючи життєву долю й наукову діяльність Володимира Гнатюка, Микола Мушинка виявив велику кількість оригінальних документів, фотографій, меморіальних речей, які забезпечили створення повноцінного музею видатного вченого-фольклориста в його рідному селі Велесневі на Тернопільщині.

Здавалося б, життя розгортається на просторі науки надійно й перспективно. Ось і новий виток фахового визнання: звання доктора філософії, яке надав Миколі Мушинці філософський факультет університету ім. Шафарика в Пряшеві за цикл праць, присвячених історії фольклористики українців Пряшівщини. І робота за фахом у Дослідному кабінеті україністики Університету ім. Шафарика. Саме в цій установі Микола Мушинка відкрив притаманний йому дар організатора науки, координатора наукових студій. На той час у Чехословаччині

скасували цензуру, було відкрито доступ до видань, що з'являлися за кордоном і безперешкодно потрапляли до країни. Секретар Дослідного кабінету доктор Мушинка розгорнув співпрацю з українознавчими науковими, навчальними й культурними центрами Західної Європи, США, Канади й України передусім шляхом обміну друкованими виданнями – монографіями, збірниками, журналами, енциклопедіями, довідниками. За кілька років осередок накопичив тисячі різних видань, які засвідчили наявність величезного масиву світової україністики. Звісно, це окрилювало Мушинку й наводило на думку про об'єднання українознавців усього світу задля обміну ідеями, працями, досвідом та координації пошукової діяльності. Тож закономірно, що енергійний учений-фольклорист висловив ідею про скликання в Пряшеві міжнародного наукового семінару, на якому було обрано підготовчий комітет Міжнародної асоціації україністів. Орієнтир був на Міжнародний з'їзд славістів, запланований на серпень 1968 року в Празі, на якому передбачалося організаційно оформити створення Міжнародної асоціації україністів. Микола Мушинка й Орест Зілінський організували в Празі під час з'їзду славістів збори україністів, але члени української радянської делегації Віталій Русанівський і Григорій Вервес відмовилися підтримати пропозицію про створення Міжнародної асоціації україністів, бо цю ініціативу не було погоджено з партійними верхами в Києві й Москві. Та зерно вже проростало, українознавці Заходу не збиралися чекати, доки вчені радянської України зголосяться ввійти до Міжнародної асоціації україністів. Проте цей процес єднання україністів світу загальмувала радянська окупація Чехословаччини в серпні 1968 року. Спотворене гримасами комуністичного деспотизму обличчя соціалізму країн так званої народної демократії намагалися вберегти від остаточного обезличення тоталітарно-репресивним нівелюванням ті борці за свободу й демократію, які підписали маніфест “2000 слів” і повели за собою тисячі й тисячі інших патріотів. Микола Мушинка був серед тих, хто активно протестував проти радянської агресії та підтримав згаданий документ. Знав, що серйозно ризикує – може втратити улюблену роботу, спрямовану на систематичне дослідження українського фольклору на Пряшівщині. А успіхи на цій ниві вражали й захоплювали. Антологія фольклору українців Чехословаччини “З глибини віків”, яка з'явилася друком 1967 року, містила понад 300 пісень, 13 замовлянь, описи обрядів, 370 прислів'їв, 150 загадок, 40 казок, легенд, анекдотів та переказів. Її укладач Микола Мушинка обійшов Пряшівщину, зустрівся із сотнями людей, зібрав цей огром зразків народної культури зі 112 українських сіл. А ще раніше, 1963 року, учений, співпрацюючи з Музеєм української культури у Свиднику, видав перший науковий збірник цього закладу “З українського фольклору Східної Словаччини”, яким започаткував систематичну науково-дослідну працю цієї установи та її видавничу діяльність.

“Науковий збірник Музею української культури у Свиднику”, який з'явився з ініціативи Миколи Мушинки й за його редакцією в 1965 році, відкрив широку дорогу для систематичної фольклорно-етнографічної й культурно-освітньої діяльності, результати якої тепер почали оприлюднювати, вводити в науковий ужиток, осмислювати, узагальнювати. Один за одним виходять томи “Наукового збірника”, деякі в кількох книгах, формується рік за роком спеціальна бібліотечна серія цих наукових видань українців Чехословаччини. І в цьому величезна заслуга Миколи Мушинки, котрий натхненно й самовіддано працював у фольклористичних експедиціях і залучав до цієї праці вчених – не лише українців, а й славістів-чехів, словаків, поляків, колег із Канади, США та інших країн.

Це ж треба мати такий талант, такі організаційні здібності, велике терпіння, наполегливість і переконання, щоб привернути увагу фольклористів,

етнографів, мистецтвознавців, славістів загалом не тільки України, Чехословаччини, тодішньої Югославії, а й Канади та США до історичної долі русинів-українців, до народної культури українців, поселених в ареалі Карпат та Балкан, до українців у різних країнах світу. Ученого тривожила не тільки доля українців в СРСР, де комуністичний режим упокорював русифікацією, політичним терором, репресіями національний дух, поривання до свободи й демократії, а й майбутнє українського етносу в Чехословаччині й Польщі, Румунії та Югославії... Протягом 1968 року Микола Мушинка друкує на сторінках журналу "Дружно вперед" цикл статей "За українцями по глобусі". Особливо промовистою була остання 12-та підсумкова стаття, у якій автор наводить сумну статистику: на той час у республіках Союзу РСР, крім України, не виходило жодного часопису українською мовою, тоді як у 16 країнах Заходу друкувалося 330 українських газет і журналів.

Ім'я Мушинки-фольклориста, етнографа, літературознавця, славіста завдяки публікаціям його книжок і статей в Україні, Польщі, Югославії, Канаді, США та в інших країнах, особливо щотижневим виступам на радіо "Свобода", відвідуванню українських центрів у Франції, США та Канаді стало дуже популярним й авторитетним. За тривалий період відсторонення його від наукової діяльності, а саме від 1972-го до 1990 р. Мушинка "опублікував на Заході п'ять книжок та понад 150 наукових розвідок, науково-популярних статей та рецензій" [1, 127]. На особливе відзначення заслуговують його праці, які з'явилися друком за кордоном: альбом "Експлібриси українських шестидесятників" (Бавнд-Брук, 1972), "Володимир Гнатюк і Закарпаття" (Париж, 1975), "Орест Жилінський, вчений з душею поета" (Банд-Брук, 1983), "Народна культура південних лемків" (Нью-Йорк, 1987), "Життя і справа Володимира Гнатюка" (Париж, 1988).

Після звільнення артільного пастиря від опіки стадом корів горизонти його спілкування зі світом не звузилися. Микола Мушинка був задоволений новою посадою кочегара в будинкоуправлінні міста Пряшева. Щоправда, він два роки поспіль обіймав дві посади: улітку – пастух, узимку – кочегар, а з осені 1976-го до травня 1990 р. – тільки кочегар з обслуговування газових котлів. З'явилися великі, завдяки літнім відпусткам, часто тривалим і неоплачуваним, можливості для вченого-кочегара подорожувати, а головне – здійснювати фольклорно-етнографічні експедиції. Унаслідок цих виїздів-екскурсій з'явилася праця "Фольклор русинів Войводини", серія публікацій у югославському часопису "Нова думка", низка фольклористичних розвідок, присвячених культурі українців у Румунії, лемків-українців у Польщі... А скільки забутих і призабутих імен українських письменників, учених, художників, музикантів, театралів, громадських і політичних діячів віродив Микола Мушинка! Це особлива і значуща сторінка його науково-дослідної діяльності. Більшість цих розвідок – ґрунтовні дослідження життя й діяльності того ж Володимира Гнатюка, Михайла Врабеля, Філарета Колесси, Івана Панькевича, Флоріана Заплетала, Франтішека Тіхого, Франтішека Главачка, Юрка Колинчака, Яна Онушка, Йосифа Маркова, Володимира Лібовицького, Володимира Січинського, Івана Зілінського, Михайла Качалуби, Симона Наріжного, Ореста Зілінського, Івана Мацинського, Станіслава Дністрянського, Володимира Любовицького, Івана Кулеця, Степана Ключурака... До речі, про Ключурака – колишнього міністра господарства та збройних сил Карпатської України, який майже тринадцять років провів у Воркуті в концтаборі, Мушинка написав книгу "Лицар волі", відредагував перший том його спогадів "До волі"...

З особливою гордістю вчений згадує про віднайдення ним рукопису праці Івана Голубовського "Розмахом могутніх крил", у якій висвітлені життя і творча

доля талановитого українського художника Олекси Новаківського. Згодом дослідник натрапить на слід 53 картин, малюнків, ескізів митця, які з великим успіхом нещодавно експонувалися в музеях України.

У Мушинки особливий дар відчувати, передбачати шляхи до цінних рукописів, раритетних манускриптів, малярських творів, мистецьких колекцій... Це підтверджує розшук ним невідомих творів Олекси Новаківського, 140 картин українського художника Івана Кулеця, унікальних 500 негативів дерев'яних церков та інших етнографічних пам'яток Закарпаття та Пряшівщини Флоріана Заплетала, листів видатного українського географа Степана Рудницького, згаданих уже архівних матеріалів Володимира Гнатюка...

У 2012 році вчений продовжує здійснювати публікацію зібраних ним архівних матеріалів під рубрикою "Документи свідчать... З архіву М. Мушинки", бо ще раніше він систематично оприлюднював свої знахідки з історії культури, літератури й мистецтва під рубрикою "З літопису культури".

Навіть найсміливіша уява не здатна охопити весь той обшир наукових зацікавлень, пошукових пристрастей і творчих залюблень пастиря української культури й науки. Хто він, цей непогамовно жадібний до творчої праці вчений і письменник, ненаситний у своїй жертовній любові до рідних русинів, карпаторосів – до українців, передусім до тих, хто проживає в 250 селах південно-східної Словаччини? Хай значна частина земляків-русинів зголосилася до словацької національності, але таки зберігають у піснях, обрядах, звичаєвій культурі своє, лемківське, українське – свою мову, своє глибинне національне я. І велична місія академіка Національної академії наук України Миколи Мушинки полягає в тому, щоб порятувати цю органічну частинку українського етносу, передусім описати кожне зникле або зникаюче русинське село, зберегти багатющий народний мелос, духовні й матеріальні свідчення і зразки народної культури, вияснити затемнені глухими віками історичні перевали, що їх долали єдинокровні русини-українці в пориванні не загубитися серед інших народів, відродитися й утвердитися, донести світові унікальну фольклорно-етнографічну спадщину рідної Пряшівщини й усього історичного Закарпаття. І чи не головне, переконати своїх русинів у тому, що вони – органічна гілка великого українського етносу, культурно багатюща, духовно повноцінна, гідна вселюдської поваги й захоплення. Саме для цього й народжує Господь таких жертовних пастирів, які наперекір нещасливим обставинам особистого життя, усупереч заборонам, ізоляціям, приниженням, компрометаціям непоступливо і твердо торували свій шлях у переконанні, що він єдино правильний, бо веде його до свого роду, до рідного народу, служити якому – висока честь і велична національна місія. Тож хай триває ще багато літ життя духовного пастиря свого народу, котрий "виростав із пастуха" і якому судилося долею, за образним висловом Дмитра Павличка, "писати правду про безсмертні душі":

Благословенне будь, його життя,
Розірване і зцілене, як рана.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Мушинка М. Мій життєпис // Мушинка М. Колеса крутяться. Біобібліографія Миколи Мушинки. Спогади. – Кн. 1. – Пряшів: Фондація "Карпати", 1998.*

Отримано 29 березня 2016 р.

м. Київ